

A kazimi magánhangzórendszer újragondolása

VÁRNAI Zsuzsa – SIPOS Mária

MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest
varnai@nytud.hu – sipos.maria@nytud.mta.hu

1. Bevezetés

Az alábbiakban a kazimi hanti magánhangzórendszer leírására teszünk kísérletet.¹ A korábbi szakirodalomban sok az egymásnak ellentmondó, valamint a pontos magyarázat és kimerítő példaanyag nélküli meghatározás, állítás. Ez részben abból is fakadhat, hogy a kazimi hangrendszert nagyon sokszor tárgyalták a többi északi nyelvjárásával együtt. Az egyik, általánosan elfogadott felfogás teljes és redukált hangok különbségéről beszél az e tekintetben párnak tartott hangok esetében (Honti 1984). Mások az érintett hangok különbségét hosszú-rövid szembenállásban ragadták meg (Rédei 1968, részben Kurkina 2000, Kakszin 2010). A szóba jövő oppozíciók újragondolása más nyelvjárások vonatkozásában korábban elkezdődött (pl. Fejes 2008b: 113–117), de megoldás nem született. Jelen írásunk mellett érvel, hogy a kazimi hanti esetében olyan módon alakultak a hangváltozások, hogy a magánhangzórendszert le lehet írni a redukáltság és/vagy a hosszúság (vagyis az időtartamot is magában foglaló jegyek) nélkül is, azaz ezeket az oppozíciókat nem szükséges bevonni a fonémák megkülönböztetésébe. A kazimiban véleményünk szerint a magánhangzó-hosszúság pusztán fonetikai alapú tulajdonság, semmilyen fonológiai szerepe nincs.

A hanti nyelv és a kazimi nyelvjárás rövid bemutatása **(2)** után elsőként az északi hanti magánhangzórendszer leírásának szakirodalmi előzményeit foglaljuk össze **(3)**. Ezután a kazimi hanti magánhangzórendszer egyes elemeit vesszük sorra, és foglaljuk új rendszerbe, illetve megadjuk disztribúciójukat **(4)**, majd pedig bemutatjuk a hangsúlynak ehhez a problémakörhöz kapcsolható vonatkozásait **(5)**.

¹ Köszönetet mondunk Bakró-Nagy Marianne-nak, Fejes Lászlónak, Mády Katalinnak és Siptár Péternek, akik a cikk írása során sok értékes tanáccsal voltak segítségünkre.

2. A hanti nyelv és a kazimi hanti nyelvjárás

Az uráli nyelvcsalád finnugor, illetve ugor ágába tartozó hanti nyelvet Oroszországban, Északnyugat-Szibériában beszélik a Hanti-Manysi Autonóm Körzetben és a Jamal-Nyenyec Autonóm Körzetben. A magukat hantinak vallók száma a 2010-es népszámlálási adatok² alapján 30 943. A hantit 11 241 fő vallotta anyanyelvének, 8 865-en nyilatkozták azt, hogy beszélik a nyelvet. Egynyelvű beszélője már nincs a hantinak, és a stabil kétnyelvűek is az idősebb nemzedékhez tartoznak, a fiatalabb generációkra pedig jellemzőbb, hogy csak értenek hantiul. Ennél kissé kedvezőbb nyelvhasználati helyzet tapasztalható a hagyományos életvitelt folytató családok körében, ahol a nyelvátadás még folyamatos, ezek a gyerekek otthoni nyelvként (home language) megtanulják a hantit, később pedig az internátusokban kiválóan megtanulnak oroszul.

A ma még beszélt keleti és északi nyelvjárás csoportra egyformán jellemző, hogy számos alnyelvjárásból, illetve változathoz állnak. A hanti kiváló példája a nyelvjárás kontinuumnak (Chambers – Trudgill 1998: 5).³ A szomszédos nyelvjárások igen hasonlóak, beszélőik jól értik egymást, míg a kiindulóponttól távolodva a különbségek egyre nőnek, és a kölcsönös érthetőség kisebb lesz. Mindkét nyelvjárás csoportra igaz továbbá, hogy az Ob folyó, amely mentén beszélik e dialektusokat, összeköti a változatokat, így ezek meglehetősen közel állnak egymáshoz.

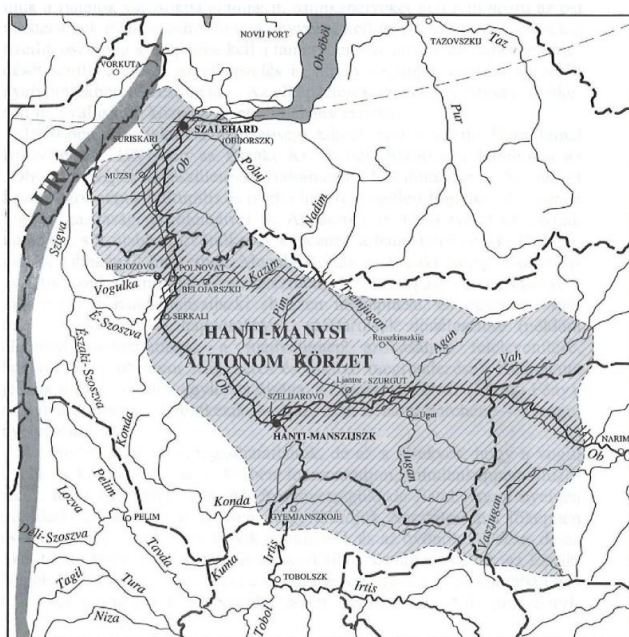
Az északi hantin belül számos alnyelvjárást tartanak számon. Ezek északról délre haladva a következők:

- obdorszki (Szalehard környékén beszélt változatok),
- suriskári-berjozovi (az Ob és mellékfolyói mentén, a Kazimtól északra beszélt nyelvjárások),
- kazimi (az Ob keleti mellékfolyója, a Kazim mentén kialakult változatok),
- serkáli (a Serkali és Peregrjobjnoje települések körül beszélt nyelvjárás).

² Perepis (2010): http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm

³ Az Ob folyó mentén elhelyezkedő településeken beszélt változatok ún. nyelvjárásláncot (*dialect-chain*) alkotnak. A nyelvjáráslánc terminust különösen arra az esetre használják, amikor az elkülöníthető változatok alapján véve lineárisan sorakoznak egymás mellett (Trask 2000: 89).

Az alábbi térkép a hantik által lakott területeket mutatja. Az a terület, amelyen az északi hanti nyelvjárásokat beszélik, nagyjából Serkali és Szalehard közé esik (1. térkép):⁴

1. térkép: Az Ob és vidéke (forrás: Csepregi 1998: 60)

A legészakibb, az Ob folyó torkolata környékén beszélt nyelvjárás (obdorszki) fonológiai és morfológiai jellemzői miatt némiképp elkülönül a nyelvjáráscsoport többi tagjától. A legdélebbre elhelyezkedő serkáli dialektust hangtani jellegzetességei a déli nyelvjáráscsoportéhoz közelítik, de morfológiailag egyértelműen északi vonásokat mutat. A serkálitól délre található, általában átmenetinek tekintett nyizjami nyelvjárást már több sajátosság köti a déli nyelvjáráscsoportéhoz. A fent említettekén kívül vannak még ismert északi hanti alnyelvjárások (például a viszonylag jól dokumentált, suriskári nyelvjáráshoz tartozó színjai), de ezekről írásunkban nem lesz szó.

Az Obba torkolló mellékfolyók mentén az Ob menti változatoktól jobban különböző alnyelvjárások is kialakulhatnak (Sipos 2012). Így tehát a hanti alnyelvjárásokról dialektológiai szempontból sokat elárul, hogy egy Ob menti

⁴ A Tegi faluban beszélt változat az Ob nyugati partján a Kazim torkolatától északra található. Ebben a nyelvjárásban a kazimira jellemző, centrális irányba eltolódott ϱ helyett u hang van (Honti 1978).

településről kapta-e a nevét (mint például Tegi vagy Muzsi települések nyelv-változatai), vagy az Ob egy mellékfolyójáról (például a Szinja és a Kazim folyó). Az utóbbi azt jelenti, hogy az adott nyelvjárásnak kialakulhattak az obi kontinuumtól eltérő sajátosságai is, ennek egy példája a kazimi magánhangzórendszer megváltozása.

A kazimi nyelvjárást az Ob keleti mellékfolyója, a Kazim mentén beszélik. A leíró munkák általában megkülönböztetnek egy felső-kazimi és egy torkolati változatot (Kakszin 2010: 10). A kazimi az északi hanti nyelvjárás-csoport legjobban ismert dialektusa. Dolgoztak ki számára irodalmi nyelvet, a tankönyvkiadás az 1930-as évek óta folyamatos, leírását anyanyelvi kutatók is végzik. A legtöbb kiadvány minden valószínűség szerint ilyen nyelvjárásban jelent és jelenik meg.⁵ A kazimi helyesírás hosszú fejlődésen ment keresztül. Mára a hanti tudományosságban a fonematikus ortográfiára való törekvés figyelhető meg (Szolovar 2014). Ezzel szemben az újságírást sokkal inkább a cirill ábécé minél kevésbé módosított változatának használata jellemzi (Koskarjova 2013).

Írásunkban a Kazim mentén beszélt változatokat tárgyaljuk. A magánhangzórendszer leírására tett kísérlet nem vonatkozik sem a tegi nyelvjárásra, sem pedig a kivándorlások útján létrejött kisebb szigetekre vagy a *t*-ző dialektusokra.

3. Az északi hanti magánhangzórendszer problematikája

Az északi hanti nyelvjárások magánhangzórendszereiről kijelenthető, hogy azok minden tagja monoftongus. Számos nyelvjárás vokálisrendszerét – az obdorszkit leszámítva – hasonlóan írták le. A kazimitól délre elhelyezkedő nyizjami és serkáli, valamint a kazimitól északra beszélt berjzovi nyelvjárások magánhangzórendszerének ábrázolása Honti 1984: 22 (1. táblázat) szerint a következő:

<i>e</i>	<i>u</i>
<i>a</i>	<i>ɔ</i>
<i>ĩ</i>	<i>ũ</i>
<i>ǎ</i>	<i>ǒ</i>

1. táblázat:

Az északi hanti magánhangzórendszer hagyományos ábrázolása Honti alapján

⁵ Lásd pl. Matsumura kiadványjegyzékét: <http://www.l.u-tokyo.ac.jp/~kmatsum/kaken/Rusbiblio/Khanty.html>

A fenti táblázat cellái a hagyományosan teljesnek és redukálnak felfogott magánhangzópárokat tartalmazzák, az utóbbiak a mellékjelesek. Honti az osztják magánhangzórendszer jellemzésekor összefoglalóan megállapítja: „A redukáltság csak rövid időtartamot jelent, amely nem mossa el a magánhangzók hangszínét” (Honti 1984: 19). Honti megfogalmazásából nem derül ki, hogy a redukáltságon pontosan mit értünk: pusztán a magánhangzók időtartamának rövidebb voltát jelenti-e, vagy ehhez valamilyen más képzési sajátosság is járul. A leírásban az egyes hangzók hangértéke nem derül ki pontosan, például hogy van-e különbség nyelvtárfokokban a fonémák között. Hagyományosan a redukáltságot a rövidebb időtartammal és centralizáltabb ejtéssel azonosítják. Így fogta fel Schmidt Éva is (Schmidt 1985–1986).

Fejes a serkáli dialektus vokálisrendszerének leírása kapcsán⁶ is megkísérli tisztázni a redukáltság fogalmát, mivel ez addig nem lehet alkalmas az érintett hangok leírására, amíg nem világos, hogy pontosan milyen minőségbeli különbséget takar (Fejes 2008b: 113–117). Részletesebben tárgyalja a redukáltságot a szurguti hanti magánhangzórendszer leírásakor is (Fejes 2008a: 62–65).

A feszes/laza (ernyed) különbségtétel is felmerült az érintett magánhangzópárok kapcsán. Schmidt Éva a serkáli dialektus magánhangzórendszerének bemutatásakor a feszes/ernyed terminusokat használja ennek a különbségnek a kifejezésére (Schmidt 2008: 19). Fejes az előbbi mű hangtani fejezetének részletes kommentárjában azonban arra a következtetésre jut, hogy sem teljes/redukált, sem pedig feszes/ernyed (v. laza) szembenállásról nem lehet szó (Fejes 2008b: 113–117).

„Katz éppen azokat a magánhangzókat nevezi feszesnek, amelyeket Schmidt Éva lazának, ill. fordítva. A feszes fogalma arra utal, hogy a magánhangzó artikulációjakor az arcizmok mennyire feszesek. A feszes különböző artikulációs hatásokkal jár: megváltozik a képzés időtartama és helye is. Ha a magánhangzók időtartamát vesszük figyelembe, akkor Katznak kell igazat adnunk, hiszen a laza magánhangzók képzési ideje mindig rövidebb. A laza magánhangzókra azonban az is jellemző, hogy szűkebb artikulációs térben helyezkednek el, feszes párjukhoz képest a szájüreg alsó közepe felé helyezkednek el: a nem alsó nyelvtárfokok feszes párjukhoz képest nyíltabbak és centralizáltabbak, az alsó nyelvtárfokok feszes párjukhoz képest felsőbb nyelvtárfokok is lehetnek (itt természetesen az artikulációról, és nem a foné-

⁶ Schmidt Éva az 1970-es években állított össze egyetemi jegyzet céljára serkáli nyelvtant. Ezt Fejes a 2008-as kiadásban kritikai megjegyzésekkel látta el, illetve néhány problémát újragondolt (Fejes 2008b).

marendszerben elfoglalt helyükről van szó). Az $a - \tilde{a}$ pár ennek a képnek tökéletesen megfelel, hiszen a Katz által lazának elemzett \tilde{a} kissé magasabb nyelvvállású, mint a feszes a , a feszes pár nélküli \tilde{i} is centralizált. A centralizáltság az \tilde{u} esetében is tapasztalható. Csakhogy az \tilde{u} nemhogy nem alacsonyabb, hanem egyenesen magasabb nyelvvállású is, mint az u , ahogyan az \tilde{o} is magasabb nyelvvállású az o -nál. A két csoport között tehát nem feszességben van a különbség” (Fejes 2008b: 114).

A különbséget a szakirodalomban hosszúságban is megragadták (Rédei 1965: 17–24, Rédei 1968: 9), de ennek a felfogásnak is vannak akadályai a serkáliban: „A nyelvekben az a tendencia figyelhető meg, hogy ha az időtartamban eltérő magánhangzók között minőségbeli különbség is van, akkor a hosszú magánhangzók valamivel zártabbak, mint a rövidek: a serkáli esetében azonban ennek épp az ellenkezőjét tapasztaljuk. Ráadásul a nyelvek többségében azonban a szótagmag szoros kapcsolatot alkot a kódával, és különböző megszorítások érvényesek rájuk (pl. egy szótagban vagy csak a szótagmag, vagy csak a kóda lehet elágazó stb.), ilyen megszorításokról azonban a szakirodalom a serkálival kapcsolatban nem számol be. Azokban a nyelvekben, amelyekben hosszúsági szembenállás van, gyakran figyelhető meg hosszúsági váltakozás is. A serkáliban viszont nem találunk olyan fonotaktikai vagy morfofonológiai jelenségeket, amelyek egyértelműen igazolnák, hogy a különbség alapja a szótagmagok különbsége (egyedül a morfémahatáron végbemenő $\partial + \partial \rightarrow e$ szabály utalhatna ilyenre, de az mással is magyarázható)” (Fejes 2008b: 115).

A fenti aggályok a kazimira nézve is megfogalmazhatók. A feszes/laza párokban jellemzően a zártabb magánhangzók feszesek, a nyíltabbak pedig lazák. Noha az ernyedtt (laza) magánhangzók képzési ideje rövidebb, mint feszes párjuké, ami igaz lenne a kazimi, párnak tekintett fonémákra is, nyelvvállás tekintetében azonban ez a szembenállás nem illik a párok különbségeire.

Azok a hangok, amelyeket hagyományosan redukálnak tekintenek a kazimiban, még ha időtartamban valamelyest rövidebbek is, nem centralizáltabbak teljesnek tartott párjukhoz képest.

4. A kazimi hanti magánhangzórendszer

A kazimi hanti magánhangzórendszert a többi északihoz hasonlóan írják le, például Honti 1984 (22) (2. táblázat). A kazimi nyelvjárással kapcsolatban általában azt szokták kiemelni, hogy a kazimiban a szomszédos dialektusok-

ban megjelenő hosszú/teljes *u* helyén egy centrálisabb képzésű változat áll. Honti úgy fogalmaz, hogy az *u* helyén kissé palatális *o* áll (Honti 1984: 22).⁷

<i>e</i>	<i>o</i>
<i>a</i>	<i>ɔ</i>
<i>ĩ</i>	<i>ũ</i>
<i>ǎ</i>	<i>ǒ</i>

2. táblázat:

A kazimi magánhangzók Honti 1984 alapján

4.1. A kazimi magánhangzók jellemzése

4.1.1. Kazimi hanti kurzusain Schmidt Éva (Schmidt 1985–1986, 1990)⁸ a hosszú *u*-nak megfelelő hang különbözőségén kívül más eltérésekre is felhívta a figyelmet. Mivel nem elérhető szakirodalomról van szó, az alábbiakban összefoglaljuk, hogy Schmidt Éva miként jellemezte a kazimi magánhangzófonémákat.

A vokálisokat teljes és redukált csoportra osztotta. A teljes magánhangzók közül az *a* fonémát a magyar *á* hanghoz hasonlónak mondta. Az *ɔ* fonéma, mint fogalmazott, a magyar *a* és *o* között helyezkedik el. A kazimi *e* a magyar *e* hanghoz hasonló.⁹ Az *o* korábbi *u*-ból jött létre, és centrális irányba mozdult el, kicsit hátrébb képzett magyar *ő*-höz hasonlítható.

A redukáltak között az *ǎ* az *a*-hoz képest centrálisabb, és környezettől függően a nyílt *ɛ*-ig sokféleképpen megjelenhet, de a táblázatában a két hang között nem jelöl nyelvtudományi különbséget. Az *ũ*-t szintén palatális irányba elmozdult hangként mutatta be, amely, mint fogalmazott, a magyar *u* és az *ü* között helyezkedik el. Az *ǒ* zártabb az *ɔ*-nál, képzési helye annyira közelít az *u*-hoz, hogy nem határozza meg pontosan a nyelvtudományi (felső és középső nyelvtudomány között helyezi el). Megkülönböztetésük időnként problémás (emiat van az, hogy az 1970-es évektől kezdve a cirill írásban is *y* betűvel jelölik), de a redukált *ũ* jellemzően palatálisabb ejtésű. Az *ĩ*-ről pedig elmondta, hogy a magyar *i* és az orosz *и* (veláris *i*) között sokféleképpen megvalósulhat.¹⁰

⁷ Honti ezeket a magánhangzókat mint első szótagi vokálisokat tárgyalja, nála és más kutatóknál is a többedik szótagban még a *svá* is megjelenik a fonémakészletben.

⁸ A kézzel írt jegyzetek megtekinthetők a MTA Nyelvtudományi Intézetében.

⁹ Nyíltabb ejtésű allofónjáról ld. alább.

¹⁰ A hangváltozások sorrendjét úgy képzelte el, hogy az *o* képzési helye felső irányba mozdult el, és ez indukálta a rendszer átrendeződését.

4.1.2. A 2. táblázat egyetlen /e/-fonémát tartalmaz, noha számos kiadvány megkülönbözteti nyíltabb és zártabb változatát. Az *e* és *ɛ* hangokkal kapcsolatban a szakirodalomban véleménykülönbség figyelhető meg arról, hogy két külön fonémának (pl. Koskarjova – Szolovar 2007) vagy allofónoknak (pl. Rédei 1968, Kakszin 2010: 28) tekintendők-e. Ugyanígy a szövegkiadások is különböznek abban, hogy egy (pl. Rédei 1968) vagy kétféle *e*-t (például Homljak 2002) jelölnek.¹¹ Schmidt Éva állásfoglalása szerint a nyíltabb *ɛ* előfordulása van, ahol megjósolható, és van, ahol ez a hang szabad váltakozásban álló variáns (Schmidt 1985–1986). Azokat a környezeteket, amelyekben a nyíltabb változat fordul elő, Rédei 1968 alapján foglalja össze, illetve Hartmut Katzra hivatkozva minimál párokat is felsorol, amelyek a két külön fonéma létezését bizonyítanák, de hozzáteszi, hogy Katz ennek ellenére nem tesz fel két önálló fonémát (Schmidt 1990).

Kurkina a szakirodalomban fellelhető állásfoglalások számbavétele után szisztematikusan bemutatja az [e] és az [ɛ] jellemző környezeteit, és a közöttük fennálló kiegészítő eloszlásra alapozza, hogy egyazon /e/ fonéma két allofónjával állunk szemben (Kurkina 2000: 20–22). Ezt írásunkban követjük.

4.1.3. Szintén érdemes kitérni a svá státuszára. Ez a hang többedik szótagban előforduló fonémaként szokott szerepelni a leírásokban. Azonban számos érv sorakoztatható fel amellet, hogy a svát nem fonémának, hanem epentetikus hangnak kell tekintenünk (Nikolaeva 1999, 2000). Megállapítását Nikolaeva a következő tényekre alapozza:

- (a) mivel nincsenek olyan tövek, amelyek mássalhangzó-torlódással kezdődnek (ezt a tulajdonságot Nikolaeva az alapnyelvre vezeti vissza), első szótagban nem fordul elő a svá;¹²
- (b) ez az egyetlen hang, amely soha nem lehet hangsúlyos;
- (c) hangszínét erősen befolyásolja a mássalhangzó-környezet, ami nagyon jellemző az epentetikus hangokra (Nikolaeva 1999: 9). A svát [u]-nak ejtik, ha bilabiális mássalhangzó, azaz **-β**, **-m** vagy **-p** követi. Ezt a kiejtést a cirill betűs hanti írásnak minden korábbi verziója jelöli (1), a modern latin alapú fonemikus átírások sváként jelölik (2):

¹¹ Ez nem feltétlenül van összhangban azzal, hogy allofónoknak tekintik-e őket, pl. Kakszin kimondja, hogy allofónok (Kakszin 2006: 28), de következetesen jelöli a nyelvi példákban.

¹² The absence of schwa in the first syllable follows from the absence of tautosyllabic clusters, which is a proto-language heritage. According to the traditional reconstruction, word-initial consonantal clusters were absent in the Finno-Ugric and Uralic lexicon; and the word could begin with no more than one consonant (Nikolaeva 2000: 140).

- (1) *веп-с-ум* csinál-PST-1SG (Nyomiszova 1988: 104);
- (2) *мă-л-эм* ad-PRS-1SG (Honti 1984: 119).

Az újabb cirill betűs kiadványokban már szintén *ə* jelenik meg (3–4):

- (3) *сорəм* 'száraz' (Szolovar 2006: 250);
- (4) *ўăмх-л-ə-м* jár-PRS-EP-1SG (Gyagyun – Szolovar 2016: 28).

Ha pedig veláris mássalhangzó követi, a svát igen gyakran [ʋ]-nak ejtik (Schmidt 1990). Ezt is tükrözheti a cirill betűs lejegyzés, és jelölése egy kiadványon belül is ingadozhat (5–6):

- (5) *вəл-л-а-мəн* él-PRS-EP-3DU (Gyagyun – Szolovar 2016: 26);
- (6) *мăн-с-ə-мəн* megy-PST-EP-3DU (Gyagyun – Szolovar 2016: 26).

4.2. A kazimi magánhangzó-fonémák rendszere

A fentiek alapján a hagyományos finnugor átírású kazimi magánhangzó-fonémák hangértéke – hosszúságuk figyelembe vétele nélkül – az alábbi IPA-karakterekkel¹³ adható meg:

FUT	<i>e</i>	<i>ĩ</i>	<i>ə</i>	<i>ũ</i>	<i>a</i>	<i>ă</i>	<i>ɔ</i>	<i>õ</i>
IPA	e	i	ə	ɯ	a	æ	ɔ	u

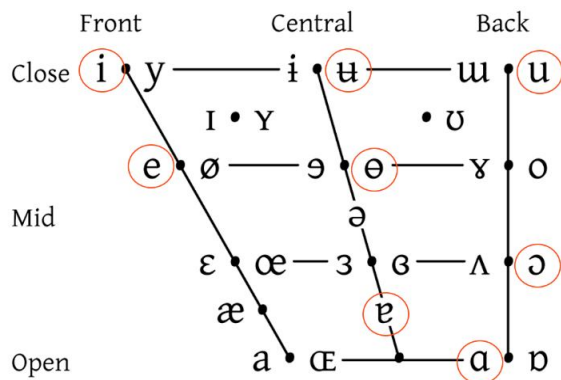
3. táblázat:

A kazimi magánhangzó-fonémák FUT- és IPA-átírásban

A kazimi magánhangzók jellemző hangszínét a következő IPA-táblázattal szemléltetjük:¹⁴

¹³ Az IPA karakterek általában álló betűkként jelennek meg, illetve a szövegben előforduló IPA-karakterek félkövérek. Írásunkban ezt a gyakorlatot követjük.

¹⁴ Az alsó nyelvvállású hang képzéshelyét Mády Katalin az OUDb (<http://www.babel.gwi.uni-muenchen.de/>) hanganyagán PRAAT-tal végzett vizsgálatával ellenőrizte, segítségét köszönjük.

1. ábra:
A kazimi magánhangzók a vokálisokat összefoglaló IPA-táblázatban

	palatális		veláris	
	illabiális	labiális	illabiális	labiális
felső nyelvállású	i	ɨ		u
középső nyelvállású	e	ɘ	ɶ	ɔ
alsó nyelvállású			ɒ	

4. táblázat:
A kazimi hanti nyelvjárás magánhangzói

Fonológiai szempontból elég három nyílásfokot feltennünk, noha a kazimiban a magánhangzók fonetikailag ennél több nyelvállás között oszlanak meg.

A kazimi hanti magánhangzó-fonémák megkülönböztető jegyekkel való elemzése a következőképpen alakul:

	felső	alsó	hátsó	kerek
ɒ	–	+	+	–
ɶ	–	–	+	–
ɔ	–	–	+	+
u	+	–	+	+
ɘ	–	–	–	+
ɨ	+	–	–	+
e	–	–	–	–
i	+	–	–	–

5. táblázat:
A kazimi hanti magánhangzó-fonémák megkülönböztető jegyes elemzése

4.3. Az időtartam kérdése

Ahogy fentebb már összefoglaltuk, a kazimi hanti magánhangzórendszert a többi északi nyelvjárásával összevető leírásokból általában az derül ki, hogy palatális/veláris, a nyelvéllásfok és az ajakkerekítéses/ajakkerekítés nélküli oppozíciók mellett van még egy fonológiai oppozíció. Ez Rédei munkájában (Rédei 1968: 9) hosszú/rövid, Honti kresztomátiájában teljes/redukált szembenállásként jelenik meg (Honti 1984: 22), Kurkina fonetikai feldolgozásában (2000) és Kakszin leírásában is (Kakszin 2010: 28) hosszú/rövid szerepel.¹⁵

Mivel ezek a magánhangzók a 5. táblázatban bemutatott jegyekkel kimerítően leírhatók és megkülönböztethetők, feltételezzük, hogy a hosszúságra a kazimi hanti fonémarendszer leírásához nincs szükség. Annál is kevésbé, mert ebben a nyelvben nem tapasztalunk olyan fonotaktikai megszorításokat, mely a szótagmag és a kóda szorosabb kapcsolatára utalna, valamint olyan morfofonológiai jelenségeket sem, amelyek azt igazolnák, hogy a megkülönböztetés alapja a szótagmagok összetettsége lenne (vö. a serkáli, Fejes 2008b: 115), mely a magánhangzók hosszúságán alapulna.¹⁶

Amint a 6. táblázat összefoglalja, a [felső] és [alsó] jegyek segítségével a korábban hosszú/rövidnek vagy teljes/redukálnak tekintett párok megkülönböztethetők. Az *u*, *ɤ*, *i* esetében a hosszabbik tag [–felső] jegyű, az *ɛ* esetében pedig [+alsó].

		felső	alsó
hosszabb	<i>ɑ</i>	–	+
rövidebb	<i>ɐ</i>	–	–
hosszabb	<i>ɔ</i>	–	+
rövidebb	<i>u</i>	+	–
hosszabb	<i>ə</i>	–	–
rövidebb	<i>ɤ</i>	+	–
hosszabb	<i>e</i>	–	–
rövidebb	<i>i</i>	+	–

6. táblázat:

A hosszú-rövid párok nyelvéllás szerinti különbségei a [felső] és [alsó] megkülönböztető jegyekkel

A korábban a szakirodalomban hosszú/rövid vagy teljes/redukált magánhangzók között fonetikailag valóban van hosszúságbeli különbség, amit Kurkina mérései (Kurkina 2000) igazolnak. A különbség pusztán fonetikai jelle-

¹⁵ Kakszin azonban nem ugyanazokat a hangokat tekinti hosszúnak, mint a nyugati szakirodalom.

¹⁶ Egyetlen megfigyelhető változás: az *i*-tövű névszók toldalékolása során a tövégi magánhangzó *e*-vel változik (*iki* 'férfi' ~ *ike-t* 'férfi-PL').

gű, mely egyes párok esetében olyan csekély (vö. 7. táblázat adatai), hogy fakadhat akár a párok nyelvtanbeli különbségéből.¹⁷

**СОД гласных первого слога в дисиллабах (CVC-[CV(C)])
в зависимости от поствокала, %, д. 1 (в скобках дан разброс)**

Гласные		Согласные: фокус по активному органу					
		средне-язычные	несреднеязычные				
			шумные		малошумные		
			смычные	щелевые	ртовые	носовые	
		п, т, к	с, ш, х	в	г, л	м, н, њ	
краткие	и	91,9 (85,2–99,6)	80,5 (63,9–112,4)	102,8 (77,8–115,8)	107,4 (98,6–117,5)	94,3 (77,4–101,5)	100,9 (80,1–122,3)
	ү	102,8 (90,4–143,7)	90,1 (71,4–119,0)	94,1 (69,8–107,8)	111,4 (72,0–139,9)	93,8 (80,0–103,2)	103,0 (84,9–122,3)
	у	111,6 (78,9–153,6)	81,3 (53,8–121,8)	93,2 (47,6–126,3)	116,5 (94,6–135,3)	83,2 (55,9–106,8)	99,3 (62,6–147,0)
	э	102,4 (61,7–126,2)	87,3 (55,0–120,1)	92,0 (67,5–129,9)	0	93,4 (64,7–108,1)	97,6 (72,8–121,0)
длинные	е:	158,7 (144,6–182,6)	125,7 (107,5–155,9)	131,8 (107,6–158,3)	163,4 (114,5–211,7)	133,1 (113,8–183,7)	170,7 (143,0–195,8)
	ё:	156,9 (152,9–160,3)	129,0 (105,9–143,3)	118,0 (98,9–150,0)	0	178,4 (153,0–196,4)	147,6 (110,0–176,1)
	о:	146,1 (124,0–169,7)	105,4 (85,7–132,3)	121,1 (85,4–158,6)	162,8 (155,7–170,9)	128,1 –	125,9 (114,0–139,4)
	а:	179,6 (138,1–228,4)	109,7 (99,4–125,9)	–*	161,5 (141,2–196,4)	164,0 (118,2–207,4)	141,8 (112,8–182,5)

* Знак "–" здесь и далее в таблицах означает отсутствие данных

7. táblázat:

A magánhangzók időtartama első szótagban (Kurkina 2000: 42)

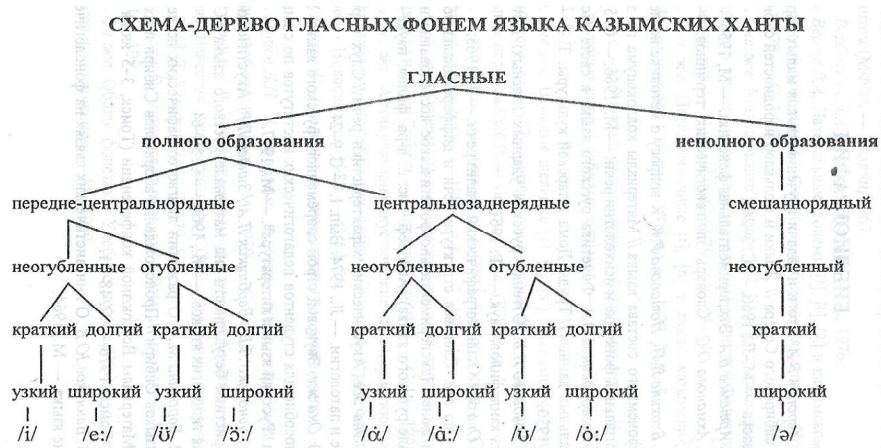
Kurkina külön fejezetet szentel a hosszúság tárgyalásának (Kurkina 2000: 37–51), melyben a hosszúság kérdését eszközfonetikai mérésekre alapozva tárgyalja. A hanti magánhangzórendszerre a korábbi szakirodalomban nem is csak két, hanem három hosszúsági fokot is feltettek (Karjalainen 1905, Steinitz 1950a). Kurkina minden magánhangzót minden pozícióban szisztematikusan megvizsgált.

A mérések igazolják a rövid-hosszú párnak tekintett hangok hosszúságbeli különbségét. Emellett Kurkina kimondja, hogy a краткий 'rövid' és долгий 'hosszú' időtartam korrelál az узкий 'szűk' és широкий 'széles' tulajdonságokkal (Kurkina 2000: 39). Az utóbbi terminusok az állkapocs kisebb vagy nagyobb nyílásszögére utalnak.¹⁸ Más szóval, Kurkina táblázata szerint,

¹⁷ Mády Katalin felvetése, segítségét köszönjük.

¹⁸ Köszönjük Gósy Mária segítségét a terminusok magyar megfelelőjének tisztázásában.

ha egy vokális rövid, az egyben узкий is, és ugyanez vonatkozik a hosszú és a широкий tulajdonságokra. Kurkina ábrája is arról tanúskodik tehát, hogy a hosszúság megfeleltethető a magánhangzók nyíltságának.¹⁹

2. ábra:

A kazimi magánhangzó-fonémák osztályozása (Kurkina 2000: 119)

Kimondhatjuk tehát, hogy a kazimi dialektusban lezajlott hangváltozásoknak köszönhetően a fonémák megkülönböztetéséhez nincs szükség az időtartamra – még akkor sem, ha fonetikailag valóban van hosszúságbeli különbség az érintett hangok között – elegendő a nyelvállás, mivel a hosszú-rövid (korábban teljes-redukáltak értelmezett) „fonémapárok” nyíltságban is eltérnek egymástól.

Meg kell említenünk Fejes László még publikálatlan írását, melyben a hanti nyelvjárások magánhangzórendszerét tárgyalja. Ebben a kazimi hanti magánhangzórendszerre egy olyan elemzést javasol, ahol megtartva a korábban teljes/redukált, tense/lax vagy hosszú/rövid párokat egy „unknown feature” [UF] bevezetésével adja meg a különbségüket:

	a	ɔ	e	ɔ	ǎ	ǒ	ĩ	ũ
UF	+	+	+	+	–	–	–	–
back	+	+	–	–	+	+	–	–
round	–	+	–	+	–	+	–	+

8. táblázat: A kazimi vokálisok megkülönböztető jegyes elemzése Fejes László elgondolása szerint (Fejes é.n.)

¹⁹ Ezen az ábrán szerepel a svá is, melyet azonban Nikolaevával egyetértve (lásd fentebb) nem tekintünk a fonémakészlet tagjának.

Ezt a jegyet pontosan nem határozza meg, úgy tartja, hogy a különbség hosszúságban és nyíltságban jelenik meg: „[+UF]s are lowered and lengthened compared to [-UF]”.

Ahogy a korábbiakban kimondtuk, a kazimi hantiban a magánhangzók disztribúciója nem indokolja a párok felállítását, valamint azt sem, hogy a [+/-UF] fonémákat egy csoportba tartozóknak tekintsük, illetve olyan folyamat sincs ebben a nyelvben, amely ezt alátámasztaná. Ezek között a magánhangzók között valóban van fonetikai hosszúságbeli különbség, de ez fonológiai jelenségekben nem nyilvánul meg.

4.3. A magánhangzók disztribúciója

Mindkét obi-ugor nyelvre igaz, hogy a magánhangzók disztribúciója igen változatos a különböző pozíciókban (a leírások ezt általában az első és a többedik szótagok vokalizmusának eltéréseként tárgyalják). Ez érvényes a kazimi hantira is.

Ajakkerekítéses magánhangzók többedik szótagban egyáltalán nem fordulnak elő. Mindössze néhány szóban találunk nem első szótagban, például /ə/ fonémát az **entəm** / **entə** 'nincs', valamint az onomatopoeitikus **kəkkək** 'kakukk' szóban. Az orosz eredetű szavakban sűrűn előfordul többedik szótagi labiális hang, például **purten** 'gyógyszer', **kotoβit-** 'készít' stb.

A leírások másik fontos megállapítása rendszerint az volt, hogy a svá nem fordul elő első szótagban. Ezt a jelenséget azonban a svá epentetikus jellege más megvilágításba helyezi, lásd fentebb.

	e	i	ə	ɯ	ɑ	ɸ	ɔ	u	[ə]
#V	+	+	+	+	+	+	+	+	–
V ₁	+	+	+	+	+	+	+	+	–
V ₂	+	+	–	–	+	–	–	–	+
V#	–	+	–	–	+	–	–	–	–
V _{sx}	+	+	–	–	+	–	–	–	–

9. táblázat: A magánhangzók disztribúciója a kazimi hantiban

Példák a fonémák előfordulására a különböző pozíciókban:

- #V: **eβəlt** (ablatívuszi névutó), **imi** 'asszony', **əpət** 'hajszál', **ɯβət-** 'kiabál', **asi** 'apa', **ɛŋki** 'anya', **ɔʃam** 'buta', **ɯʃəŋ** 'okos'.
- V₁: **βer-** 'csinál', **jiləp** 'új', **βəntə-** 'tanul', **muj** 'mi?', **ɬəβəl-** 'őríz', **təxi** 'hely', **βəj** 'állat', **pux** 'fiú'.
- V₂: **ətəlt** 'egyedül', **ɬətitɬə-** 'szálldos', **juxan** 'folyó', **jasəŋ** 'nyelv'.

- V#:** **si** 'az (névmás)', **karti** 'vas', **pa** 'és', **katra** 'régi'.
V_{sz}: **-le**, **-leŋki** (kicsinyítő képző); **-ije** (kicsinyítő képző),
-li (fosztó képző), **-fiŋi** (nagyító/fokozó képző), **-a** (latívusz
 ragja), **-a** (passzívum jele).

5. Hangsúly és időtartam

A hangsúly köztudottan összefüggésben lehet a magánhangzó-hosszúsággal is (Kálmán – Nádasdy 1994: 395). A hanti nyelvtenok röviden ugyan, de rendszerint kitérnek a hangsúly (pontosabban a szóhangsúly) kérdésére is, és azt általában összefüggésbe hozzák a magánhangzók kvalitatív és kvantitatív tulajdonságaival, ezért röviden felsoroljuk az említett művek állásfoglalásait.

Az északi hantiról összeállított kresztomátiájában Rédei az egész hanti nyelvre vonatkoztatva állítja, hogy a hangsúly általában első szótagi, és több szótagos szavakban a harmadik, illetve az ötödik szótagra is esik mellékhangsúly (Rédei 1965: 28). Ugyanezt mondja ki kazimi nyelvtenában is (Rédei 1968: 14).

Schmidt ugyancsak az egész hanti nyelvre vonatkoztatva kijelentését megállapítja, hogy a hangsúly kötött, jelentésmegkülönböztető szerepe nincs. A főhangsúly az első szótagra esik, a további páratlan szótagok pedig mellékhangsúlyosak (Schmidt 2008: 26).

Honti szerint a hanti nyelvben a hangsúly dinamikus. Nem csak első szótagon lehet a főhangsúly a szótagok magánhangzójának minőségétől, valamint a szótagok zárt vagy nyílt voltától függően. Kerülhet a második szótagra akkor, ha (a) abban a magánhangzó teljes, az elsőben viszont redukált; (b) ha az első két szótag zártságát tekintve egyforma, és a másodikban nyíltabb, azaz alsóbb nyelvvállású magánhangzó van, mint az elsőben (Honti 1984: 28).

Steinitz a serkáli hanti leírásakor leszögezi, hogy a hangsúlynak nincs jelentésmegkülönböztető szerepe, és a főhangsúly rendszerint az első szótagra, a mellékhangsúly pedig a következő páratlan szótag(ok)ra esik. Mindezt kiegészíti azzal, hogy a több szótagú szavakban gyakran a második szótag hangsúlyos, ha /a/-t, illetve /e/-t tartalmaz (Steinitz 1950b: 47).

Nikolaeva az obdorszki hantiról szólva alapvetően egyetért azzal, hogy a hantiban a hangsúly akkor nem esik az első szótagra, ha abban rövid magánhangzó van, a másodikban pedig hosszú.²⁰ Az obdorszki nyelvjárás szóhang-

²⁰ „Stress in Ostyak is typically assumed to fall on the first syllable, except when the first syllable has a short vowel and the second a long vowel, in which case it is on the second syllable. This observation is true, but only as part of a more general rule” (Nikolaeva 2000: 140).

súly-viszonyaira lényegileg a könnyű és nehéz szótagok megkülönböztetésében látja a magyarázatot. A könnyű szótag nyílt és zárt is lehet, a magánhangzója azonban mindenképpen rövid, nehéznek pedig az a szótag számít, amelyben a magánhangzó hosszú. Nézete szerint a hangsúlyt a balról (azaz a szó elejétől) számított első nehéz szótag kapja meg. Ha ilyen nincs a szóban, akkor az első szótag hangsúlyos (Nikolaeva 2000: 140). Általános megfigyelés az, hogy a nyelvekben a nehéz szótagok (melyek nyelvspecifikusan vagy zártak, vagy hosszú magánhangzót tartalmaznak), hangsúlyeltolódást okozhatnak, és magukra vonják a hangsúlyt.

A kazimi hantit leíró monográfiájában Kakszin (2010) is hosszan foglalkozik a hangsúly helyével, és a fenti művekkel ellentétben számos példát mutat be. Ezekből a következő általános megfigyelés vonható le: második szótagi hangsúly található az olyan két vagy több szótagú szavakban, amelyek második szótagjukban /a/-t vagy pedig /e/-t, pontosabban ennek alsóbb nyelvválású [ɛ] allofónját tartalmazzák (Kakszin 2010: 36–37):

(7)	pə'sanən	pəsan-ən	asztal-LOC
	pəʈama	pəʈam-a	sötét-LAT
	am'pəmənə	amp-ɛmən-a	kutya-2DU-LAT
	mi'sɛmə	mis-ɛm-a	tehen-1SG-LAT
	keʈɛməna	keʈ-ɛmən-a	kötél-1DU-LAT
	βet'rajəta	βetraj-ə-t-a	vödör-PL-EP-LAT
	a'nasəta	anas-ə-t-a	szánkaraván-PL-EP-LAT

Tehát a példák tanúsága szerint a többedik szótagban előforduló magánhangzók közül (/a/, /e/, /i/) a nem felső nyelvválásúak (/a/ és /e/) magukra vonják a hangsúlyt függetlenül attól, hogy milyen magánhangzót találunk az első szótagban, és attól is, hogy a szótag zárt vagy nyílt.

Kakszin néhány példája az eddigi megfigyeléseknek ellentmondani látszik:

a) Nikolaeva obdorszki nyelvjárásra kidolgozott megoldása – amely a magánhangzók hosszúságának tulajdonít kulcsjelentőséget – nem ad kielégítő magyarázatot a kazimi hangsúlyviszonyokra, hiszen több példában is az első szótag az, amelynek meg kellett volna kapnia a hangsúlyt, azaz a Kakszin által hangsúlyosnak jelölt szótag nem a balról számított első nehéz szótag, hanem mindenképpen a második szótag: **βet'rajəta**.

b) Honti magyarázati javaslatát Kakszin listájával összevetve a következő tűnik fel, ha két egyforma szerkezetű (ezúttal nyílt) szótag szerepel a szóban, pl. **xə'tɛməna**, **keʈɛməna**. Két egyforma nyílásfokú magánhangzót tartalmazó szótag esetén is a második lesz hangsúlyos (**xə'tɛməna**). A másik példá-

ban az **e** allofónjai közül – amelyek hosszúságban elvileg nem különböznek – az alsóbb nyelvállású magánhangzót tartalmazó második szótag kapja a főhangsúlyt (**keʎeməna**). Elképzelhető, hogy a hangsúlykiosztást befolyásoló tényezők között a labialitást és a nyílásfokot is számításba kell venni.

c) Kakszin két példája különösképpen ellentmondani látszik az eddigi elvárásoknak: **aʎnasəta** és **amʎpeməna**. Ebben a két szóban a hangsúly a második szótagra esik, tekintet nélkül arra, hogy az első szótag zárt vagy nyílt, és hogy milyen a szótagmag. Az első példában mindkét szótagban ugyanaz a magánhangzó szerepel. A második példában annak ellenére, hogy az első szótag zárt, és hosszú magánhangzót is tartalmaz (azaz mindenképpen nehéznek mondható), emellett az első szótagi magánhangzó nyílásfokát tekintve is nyíltabb a hangsúlyos második szótagi magánhangzónál, mégis a második szótag lesz hangsúlyos.

A teljességhez hozzátartozik még Schmidt Éva észrevétele, amelyet kazimi kurzusa során fogalmazott meg (Schmidt 1990). Eszerint az **-ij-** szekvencia, amely jellemzően képzett szavakban, valamint a passzívumjel egyik megvalósulásaként fordul elő, szintén magára vonhatja a hangsúlyt, például **juxʎijl** (**juxʎij-l** jődögél-PRS.3SG). Ez pedig ugyancsak a szótag nehézségének lehetséges szerepét veti fel.

A magánhangzó-hosszúság plauzibilis magyarázattal szolgálhatna a hangsúly magukra vonására. Azonban lehet fordítva is, lehet prozódiai oka is a magánhangzó-hosszúságnak, fakadhat abból, hogy az adott szótag hangsúlyos. A rendelkezésre álló adatok alapján tehát nem tudjuk megválaszolni, hogy a kazimi hantiban mivel van összefüggésben a hangsúly. Kizárólag további, a szó-, frázis- és mondathangsúlyra irányuló mérések és fonetikai kutatások eredményei alapján írható le a kazimi hanti prozódia.

Összegzés

Célunk az volt, hogy a kazimi hanti magánhangzórendszert a többi északi nyelvjárástól függetlenül írjuk le. Elsőként megvizsgáltuk, hogy a korábban hosszú/rövid, illetőleg teljes/redukált párnak tekintett magánhangzók hol helyezhetők el a fonémarendszerben.

Ha időtartambéli szembenállásban gondolkodunk az említett párok esetében, ugyanazzal szembesülünk, mint a serkáli vonatkozásában: a nyelvekben általában a párok hosszabb tagja szokott zártabb lenni, ami nem érvényesül a kazimi esetében sem. Az érintett magánhangzópárok között fonetikailag azonban valóban van hosszúságbeli különbség. Redukált ejtésről sem beszélhe-

tünk az érintett (a párok rövidebb tagjának tartott) magánhangzók esetében. A feszes/laza megkülönböztetés ugyancsak elvethető a kazimiban is.

Megvizsgálva az említett magánhangzók hangszínét és oppozícióikat, elmondhatjuk, hogy mivel számos hangváltozás eredményeképpen a kazimi hantiban több magánhangzó képzési helye eltolódott, nincs szükség arra, hogy továbbra is hosszú-rövid / teljes-redukált / tense-lax típusú különbséget keressünk köztük, és arra sem, hogy pároknak tekintsük őket.

Kérdés marad azonban, hogy mivel van összefüggésben a szóhangsúly, amelyet további kutatásoknak (még szigorúbb disztribúcióanalízisnek és kísérletes *fonetikai* méréseknek is) kell majd tisztáznia. Valamint az is tisztázandó, hogy a többi északi nyelvjárásban az említett oppozíciók hogyan valósulnak meg.

Rövidítésjegyzék

1	első személy	LAT	latívusz
2	második személy	LOC	lokatívusz
DU	kettes szám	PL	többes szám
EP	betoldott (epentetikus) hang	SG	egyes szám

Irodalom

- Chambers, Jack K. – Trudgill, Peter 1998: *Dialectology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Csepregi Márta (szerk.) 1998: *Finnugor kalauz. Panoráma*, Budapest.
- Fejes László 2008a: On the Vowel System of Surgut Khanty. In: Kálmán László (szerk.), *Papers from the Mókus Conference. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 84*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 63–82.
- Fejes László 2008b: Szélgjegyzetek a serkáli osztják nyelvtani jegyzethez. In: Fejes László (szerk.), *Serkáli osztják chrestomathia*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 111–130.
- Fejes László é. n. On the Vowel System of Khanty. Kézirat.
- Gyagyun, Sz. D. – Szolovar, V. N. 2016: С. Д. Дядюн – В. Н. Соловар (ред.), *Сказки Иниревой Екатерины Григорьевны*. Департамент образования и молодежной политики Ханты-Мансийского автономного округа Югры, Обско-угорский институт прикладных исследований и разработок, Ханты-Мансийск.
- Номлjak, L. R. 2002: Л. Р. Хомляк, Арем-моньцэм ел ки манл... Если моя сказка-песня дальше идет... Групп Полиграфист, Ханты-Мансийск.

- Honti László 1978: Északi osztják szövegek szójegyzékkal. *Nyelvtudományi Közlemények* 80: 140–154.
- Honti László 1984: *Chrestomathia Ostiacica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kakszin, A. D. 2010: Каксин, А. Д. Казымский диалект хантыйского языка. Департамент образования и молодежной политики Ханты-Мансийского автономного округа – Югры, Обско-угорский институт прикладных исследований и разработок. Ханты-Мансийск.
- Kálmán László – Nádasy Ádám 1994: A hangsúly. In: Kiefer Ferenc (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan. 2. kötet. Fonológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 394–474.
- Karjalainen, Kustaa Fredrik 1905: Zur ostjakischen Lautgeschichte I. Über den Vokalismus der ersten Silbe. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 23.
- Koskarjova, N. B. 2013: Н. Б. Кошкарева, Актуальные вопросы совершенствования хантыйской графики и орфографии. *Вестник урovedения*. № 3 (14): 47–78.
- Koskarjova, N. B. – Szolovar, V. N. 2007: Н. Б. Кошкарева – В. Н. Соловар, Увты муй ўвты: Курс практической фонетики хантыйского языка (казымский диалект). ГЕО, Новосибирск.
- Kurkina, G. G. 2000: Г. Г. Куркина, Вокализм хантыйского языка (экспериментальное исследование). *Сибирский хронограф*, Новосибирск.
- Moldanov T. A. 2010: Т. А. Молданов (сост.), *Земля кошачьего локотка. Кань Кунш Оланг*. Вып. 5. Издательство Томского университета, Томск.
- Nikolaeva, Irina 1999: *Ostyak. Languages of the World / Materials* 305. Lincom Europa, München.
- Nikolaeva, Irina 2000: The Status of Schwa in the Phonological Description of Northern Ostyak. *Finnisch-ugrische Mitteilungen* 23: 121–148.
- Nyomiszova, Je. A. 1988: Е. А. Немысова, Хантыйский язык. Учебное пособие для педагогических училищ. Просвещение, Ленинград.
- Rédei, Károly 1965: *Northern Ostyak Chrestomathy*. Indiana University – Mouton & Co., Bloomington – The Hague.
- Rédei, Károly 1968: *Nord-ostjakische Texte (Kazym Dialekt) mit Skizze der Grammatik*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Schmidt Éva 1985–1986: *Kazimi hanti kurzus*. Sipos Mária lejegyzése. Kézirat.
- Schmidt Éva 1990: *Kazimi hanti kurzus*. Ruttkay-Miklián Eszter lejegyzése. Kézirat.
- Schmidt Éva 2008: Északi osztják nyelvtani jegyzet (serkáli nyelvjárás). In: Fejes László (szerk.), *Serkáli osztják chrestomathia*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.

- Sipos Mária 2012: A kazimi nyelvjárás változatai. *Folia Uralica Debreceniensia* 19: 181–192.
- Steinitz, Wolfgang 1950a: *Geschichte des ostjakischen Vokalismus*. Akademie Verlag, Berlin.
- Steinitz, Wolfgang 1950b: *Ostjakische Grammatik und Chrestomathie mit Wörterverzeichnis*. Otto Harrasowitz, Leipzig.
- Szolovar V. Ny. 2006: В. Н. Соловар, Хантыйско-русский словарь. Санкт-Петербург: ООО «Миралл».
- Szolovar V. Ny. 2014: В. Н. Соловар, Хантыйско-русский словарь. ООО «Формат», Ханты-Мансийск.
- Trask, Robert Lawrence 2000. *A Dictionary of Historical and Comparative Linguistics*. Edinburgh University Press, Edinburgh.

*

A Revision of the Kazym Khanty Vowel System

The present paper aims to give a new description of the Kazym Khanty vowel system. In the literature concerning the North Khanty vowel phonemes, there are a lot of conflicting opinions, and unfounded judgements. Furthermore, no emphasis has been given to the difference between the vowel system of the Kazym dialect and the neighboring North Khanty dialects. After surveying the possible phonological oppositions on the basis of the literature, we argue that, due to the changes concerning the places of articulation of several vowels, the Kazym Khanty system can be described without length, or any feature related to length, e.g. reducedness, tenseness etc. In other words, in Kazym Khanty, length is a phonetic property having no significance in phonology. In addition, as length is often mentioned as an explanation for the shift of word stress from the first syllable to the second one, having summarized the views on it presented so far, it is found that, length not being a plausible explanation for the shift in question, the problem needs further investigation.

ZSUZSA VÁRNAI – MÁRIA SIPOS